

FIGYELŐ

A VERSEK HÁBORÚJA

Kányádi Sándor: *Felemás őszi versek*
Jelenkor, Pécs, 2002. 168 oldal, 1500 Ft

Kányádi Sándor versei olyanok, hogy szeretni lehet őket. Az igazán jó költő beleírja a versébe az olvasói reakciókat is. Egyszerűbben fogalmazva, úgy ír, hogy gondol közben az olvasóra. De ne fogalmazzunk egyszerűbben, mert ez Kányádira még igaznak látszhat, más költőkre azonban már nem biztos, hogy áll. Különben is mi az, hogy *igazán*, és mi az, hogy *jó*? Az igazán mintha azt sugallná, hogy a jó lehetséges takaréklángon is. Pedig a jó nem lehetséges takaréklángon, nem lehetséges félig-meddig. A jó épp azért jó, mert teljes, mert több az elégnél, mert nem takarékoskodik, nem fontolgat, nem mérlegel, csak jó. Nos, akkor egy jó költő nem sokat törődhet az olvasó elvárásaival. Kányádi sem ezt teszi. Csak beleírja az olvasót a versbe, és ezt olyan eredményesen csinálja, hogy tíz-, sőt százazrekben mérhető olvasót írt már magának. Azáltal, hogy beleírta verseibe, hogyan kell szeretni őket.

Hogyan kell szeretni a verseket?

Érdemes lenne elidőzni a kérdés rövidített változatánál, annál, hogy hogyan kell szeretni úgy általában. „*Szép szerelmes verset komám / akkor várjál tőlem, ha már / nem bírja a lábam szára / s nem tudok fölfészkelődni / a kétágú rózsafára*” (GELLÉRT SÁNDOR JÓ MONDÁSA VERSBE SZEDVE AZ Ő NÓTÁJÁRA). A szeretet tehát Kányádi 1954-es verse szerint nem elmélet, hanem gyakorlat. Persze ő ezt a szerelemről mondja: a testi szerelmet élébe helyezve a szerelemről való beszédnek. A vers ezek szerint szerelemről, szeretetről való beszéd lenne? Szeretni tehát úgy kell, hogy nem írunk verseket? Önellentmondás ez? Nyilván minden oximoronnak van egy nézete, ahonnan nem is tűnik annak, illetve minden tautológiának van egy olyan nézete, ahonnan meg oximoronnak látszik. A költészet a megfelelő nézet kiválasztásával kezdődik.

Meglehet tehát, hogy az az igazi szeretet, ha nem ír verset az ember. De a versírás azért mégsem a gyűlölet megnyilvánulása. Sokkal inkább az öröme. Csak az önző ember véli az örömet az önzés részének. Az öröm, mint a már idézett vers is mutatja, megosztva több. Nos, a vers az örömet osztja meg. Azt, ami akár a bánat mögött is ott lehet. Kányádinál ez az öröm föllelhető, ha gyakran csakugyan a keserűség árnyékában. Az öröm megosztása pedig szeretetre sarkall. Ezt nevezném e költészet őszinteségének. Itt persze nem az író őszinteségéről van szó. Hanem arról, hogy a megosztott öröm révén a szöveg nyitottá teszi az olvasót, megnyilatkozni hajlandóvá. Igen, az olvasó őszinteségéről van szó, ami elképzelhetetlen lenne a versben *viszatiükröződő* személyiség szeretete nélkül. (Ezek szerint a verseskönyvekre ki lehetne írni a figyelmeztetést: Veszélyes olvasmány! Megláthatod és megismerheted magad általa!)

Szeretni tehát úgy kell, hogy biztos és stabil alapokra helyezzük az önmagunkkal való érzelmi viszonyt? Igen. Sőt Kányádi egyenesen ezt írja: „*a költészet akárcsak a szerelem egy ember dolga azé aki szeret*” (KÖZÖS KÖZLEMÉNY). Az igazán jó olvasó ezek szerint megtalálja önmagát a versben, és képes valami szeretetre méltót is fölfelelni önmagában. De mi az, hogy *igazán*, és mi az, hogy *jó*? Az *igazán* mintha azt sugallná, hogy a jó lehetséges takaréklángon is. És az olvasó esetében ez igaz. Olvas félórát elalvás előtt. Napközben birkát legeltet, vastartályt hegeszt, forgalmat irányít, pénzügyi manővereket végez, egyetemet végez vagy egyetemet takarít. A jó épp azért jó, mert teljes, mert több az elégnél, mert nem takarékoskodik, nem fontolgat, nem mérlegel, csak jó. Nos, akkor egy jó olvasó nem sokat törődhet a költő elvárásaival. Például, hogy milyennek írja őt a költő, „*a szeretet nem nyugdíjazható napszámosa*”. (Uo.)

Csakhogy amikor a költő az olvasót írja, akkor a nyelvet írja. Vagy nem hallottuk elégszer a „nyelvében él az olvasó” mondást? De talán túlságosan is sokat, és most mégsem tántorodhatunk el a kimondásától. „*A vers a nyelv szob-*

ra” (TALÁLKOZÁS), írja Kányádi. Ebből tehát arra kell következtetnünk, ha a szerző belelelezi versébe (szobrába) az olvasót (nézőt), akkor olyan, mint Kőműves Kelemen, azt akarja, hogy mindenáron álljon az, amit épít (farag)? Hát persze, de mit épít? Önmagát? Nem. (Erről részletesebben lásd T. S. Eliot, Nemes Nagy Ágnes és mások költészetét.) Az olvasót? Nem. Csak beépíti, mint egy *kisúgót*. Hanem a nyelvet. A sorrend furcsa. Először van a költő, aztán az olvasó, aztán az olvasás és csak végül a nyelv. Az igazán jó költő tehát az, aki képes magát a nyelvet szövegébe tenni. A beszédnél, magát a nyelvet. Nemcsak alkalmazni, hanem megragadni is. (Mi az, hogy igazán, és mi az, hogy jó? A *jó* mintha azt sugallná, hogy lehetséges rossz költő is. Pedig nem lehetséges, nem lehetséges félig-meddig. A költő épp azért költő, mert több önmagánál, mert nem takarékoskodik, nem fontolgat, nem mérlegel, csak jó.)

Innen ered, és egyáltalán nem politikai természetű Kányádi magyarsága. Ezért nevezi magát a FEHÉRINGES VERS-ben *közmagyarnak*. Mert az a nyelv, ezt ne felejtjük el, mellyel szerelmi viszonyban áll a költő, a magyar nyelv. „*Álmomban mindenki magyarul beszél*” – vallja be (EL TUDTAM VOLNA KÉPZELNI). A versében persze nem mindig van így, mert két versszak akad ebben a könyvben románul, idézetként egy vers franciául és németül. A magyar nyelv, mint kitetszik, választás eredménye. Ha valaki a magyart választja, az nem meglepő. Határ Győző szellemesen mutatott rá nemrégiben, hogy a német korántsem a filozófia nyelve (NAGARDZSUNA – *Holmi*, 2002. június). De ha nem a német, akkor lehet, hogy épp a román vagy a magyar? A magyarról tudok ezt-azt (vagyis semmit), róla nyilatkozhatom: sokszínű, kameleon nyelv. Mindenre alkalmas, amire szakértelemmel alkalmazzák, lehet rajta halotti beszédet írni, lehet rajta himnuszt és apokrifet írni. Magyar nyelvű a Károlyi Biblia, gyönyörűek a szanszkrit versek magyarul, és érthető Derrida is ezen a nyelven. A magyar nyelv papagáj vagy kameleon, vagy hogy egy hazai állatot mondjunk, imádkozó sáska. Változtatja a színét. A magyar nyelv weöres. Mindent meg lehet csinálni rajta. És Weöres Sándor óta Kányádi az egyik legfontosabb, aki nemcsak szavakat, mondatokat, verseket fordít magyarrá, hanem költészetet is. Olvasót éppúgy tud írni, ahogy itthon meggyökerezte-

ti a haikut. Hoztak már létre előtte is ebben az európai kifejezőmód számára túl rövidnek tetsző formában verseket, de Kányádi nemcsak alkalmazza a formát, hanem le is fordítja. Magát a formát, magyarrá. Számára ez nem haiku, hanem körömvers. Nemcsak megoldja, hogy annyit írjon, amennyit a szűk keresztmetszet megenged, de értelmezhetővé is igyekszik tenni ezt a szűkszavúságot. „*Körömverseket / pötyög a gépem újra / zord idők jönnek*” (LERÁGOTT KÖRMÖKRE).

Ha olvasás közben nem értünk valamit, többnyire nem magával a szöveggel van bajunk, hanem a beszédhelyzet nem ismerős. Kányádi tudja a módját, hogy „*az én megboldogult négyelemis édesapám*” (KONKRÉT KÖLTEMÉNY) számára is megtalálja és megszerezze a nézőtérnek azt a pontját, ahonnan világos, mi is történik a nyelv színpadán. Vagyis nem titkolja, hogyan lesz a szövegből vers. És azt a titkot is tudja, hogy hogyan lesz érthető. Nála a vers megértésének akkora tere van, mint amilyen a négyelemis édesapa és a japán forma között létrejön. Ez a tér aztán elvész, behullik a versbe, amikor a rövid és szűkszavú szövegekről kiderül, hogy olyanok, mint a lerágott körömdarabkák. (Maga a LERÁGOTT KÖRMÖKRE cím is egy vers: egy megértési tér, mely lassan elenyész.)

A vers tehát folyamat, az olvasás viszont állapot? Nem mindegy, mikor olvasunk egy verset. A versek folyamata egyszer csak lezajlik, a papíron betűk és jó esetben szavak, még jobb esetben forma marad, a nyelv megmerevedik, szavaira török. (A Barthes-féle írható és olvasható szöveg fogalma így is megkülönböztethető: zajló és már lezajlott nyelv.) Kányádi verseit *most* jó olvasni, mert mai nyelvhasználatunkkal is szerethetőek. Mégpedig éppen így, együtt, kötetben olvasandók. Akkor derül ki, hogy egyéni szépségükön túl van bennük valami kaotikusan egységes. Vagyis zajlanak, írhatóak. A költő versbeszéde sokszínű, pontosan tükrözi a nyelv, a magyar nyelv papagájtermészetét. Kányádi hol népballadát ír, hol modern verset, hol klasszikus formákat tesz élővé és magyarrá, hol szabad verset spékkel jambussal, hol fordításokat tükröz egymásra. Ilyen a magyar nyelv? Most már igen. Ilyenek vagyunk? Nem tudom, ez csak a nyelv, melyet választottunk. Nem arról beszél, milyenek vagyunk, hanem arról, milyenek szeretnénk lenni. Szépít? Hamisít? De a gazdagítás még nem hami-

sítás. És persze hogy szépít, de a szépítés még nem hazugság. Tehát elvárható a költőtől is az őszinteség? Nem várható el, de a nyelv úgyis kikényszeríti. Hogy kikényszerítsék belőle, azért választotta nyelvül a magyart. Vagy képtelenséget beszélünk? Eddig egyedül Sopront kérdezték meg egyszer, hogy magyar akar-e lenni vagy német (osztrák). Hát nem kérdezik meg mindennap Nagygalambfalvát, Kolozsvárt, Pozsonyt, Prágát, Párizst, Clevelandet? A vén cigányt, az eltévedt lovas? Az elkóborolt és széttépett lovat? A halottak napját Bécsben? Magyar nyelven lehet a legjobban versben filozofálni. Vagy úgy hallgatni egy népdal formája mögött, ahogy a japán hallgat a haiku két sora között. És vár, és gondolkodik. Vagy azt se. „*Alkonyi fecske / szárnya szántja előlem / el a holnapot*” (ISSZA VERSEI).

Kányádi Sándor új kötete sokfelé ágazó és eklektikus alkotás. A címe pontosan jellemzi, ciklusai önálló kötetecskék. Bennük ugyanaz a fölismerhető személyiség szólal meg, de költőileg igen-igen másképp. Persze nem a versek felemásak, hanem a könyv egyik fele más, mint a másik. Miközben a kötet mégis egységes, mert ott láthatjuk mögötte a hitelesítő személyiséget. Nem a verseket menti meg, nem szorulnak rá, hanem a kötetet. Arról fentebb szoltunk már, hogy ez a felemás kötet miért számíthat éppenséggel könyvműnek. Mely műnek fő szólama a szétesés („*Hiába siratod magad / hiába siratod / beomló vízmosás / beomló homlokod*” – SÖRÉNY ÉS KOPONYA, ELSŐ RÉSZ). Ennek a szólamnak megvan az ellentéte is a kötetben, a múlt, a gyerekkor felé való visszakeresés, visszazuhanás: „*itt visszacsökött minden / vissza gyerekkoromba*” (ÓLOMRAJZ). Az ellentétes irányú mozgás sem éppen idilli dolgok közé visz, tehát egyáltalán nem nosztalgikus. A kettő pedig épp a záró ciklusban találkozik. A SÖRÉNY ÉS KOPONYA első része a pusztulás gyerekkori nézetét mutatja, az állatok egymást pusztítják, amiből kitetszik, hogy a jó a dolgok törvénye szerint alapvetően lehetetlen. A második részben fordít egyet poemájának égtájain Kányádi, és az állatokat az ember háborújának hátterére kopírozódva nézi: „*lovak háborújáról / világháborújáról / tud-e a világ kedvesem*”.

Az apokalipszist az állatok világába hátralepve jelenti be Kányádi. „*Elég nagy a te mindenségéd / mentsd ki az innen menthetőt még / oda hová lábuk sem léphet / krisztustalan amit beszélék*

/ de talán mégis lehetőség” (uo.) – szólítja föl Istent az emberiségre vagy annak rosszabb felére – ha van ilyen – gondolva. A szeretet alapja a gyűlölet? Főntebb inkább az önismeretről beszélünk. És itt sem gyűlöletről van szó, hanem szabódó realitásérzelekről. A vers ezúttal is bentről, a nyelv belsejéből kifelé építkezik, a költő benne van a szövegben (egy léthelyzetben), és onnan beszél. Kisűg. Az emberekről Istennek ezt: „*dicsőségedre ha kik voltak / növényeknek és állatoknak / nekik adj örök üdvösséget*” (uo.). A költő benne van egy szövegben huszonhét évig. Nem a vers csírája van benne a költőben, hanem ő a szövegben. Persze ez a szöveg egy hosszabb verskompozíció, jelentőségében csak a HALOTTAK NAPJA BÉCSBEN-hez mérhető. A SÖRÉNY ÉS KOPONYA ciklust huszonhét éven át írta Kányádi, közben talán maga sem sejtette, hogy még nem lépett ki a versből. Főmű? Az őszikék közt nyilvánvalóan az, bár számos fontos szöveget olvashatunk a Zbigniew Herbertnek címzett ERETNÉK TÁVIRATOK anyagában is, mely ráadásul poétikailag is közelebb áll a költő talán legjelentősebb és legkezdemenyesebb, 70-es évekbeli korszakához. De a SÖRÉNY ÉS KOPONYA-ban nagyobb és pontosabb az indulati töltés. Márpedig az ilyen töltés eredményezi a legnagyobb és legpontosabb találatokat a versek háborújában. A szívre kell célozni? A fejre? Leginkább az olvasó Achilles-sarkára. Csak sajnos az majdnem mindenkinek másutt van. Kányádinak e kötet őszikéiben nemegyszer sikerül a lehetetlen, a telitalálat.

Vörös István

TÖRTÉNELMI KÖDÖK – MAI LÁZÁLMOK

Ficsku Pál: *Szakbarbárok (magyar RAPSzódia)*
Pufi Pressz, 2002. 123 oldal, 1800 Ft

Alighanem csak külföldiek számára lehet hírértéke annak, hogy mi, de legalábbis a magyarok többsége a saját történelméről tévesen, elfojtások, vágyak kódös képeihez, fogalmihoz ragaszkodva gondolkozik. A hiedelemszerű, zavaros fél mitológémák, amelyek e mentali